

забезпечення всім необхідним, починаючи від обмундирування та взуття. Так, у 41-й стрілецькій дивізії весь рядовий і молодший командний особовий склад ще в лютому не отримав зимового обмундирування. У 6-му стрілецькому корпусі багато бійців ходили в порваних чоботях і шинелях, без зимових штанів. Не вистачало 1438 полотенець, були відсутні простирадла, солдати спали на матрацах, зшитих із мішків.

Курсантів новосформованого 1-го Проскурівського стрілецько-кулеметного училища розмістили в непристосованих казармах, у яких було заморожено опалювальну систему, вибиті вікна, поламані умивальники, відсутня вода. Вони змушені були вмиватися снігом. На два училища було лише три туалети на відстані 200–250 метрів від приміщення казарм. До 11 лютого училище не отримало обмундирування, постільної білизни. Курсанти спали у своїй одежі, не роздягаючися, на голих дошках, оскільки не було соломи для матраців. Не вистачало ложок, чашок, мисок, у зв'язку із чим обід затягувався з 19-ї до 22-ї години. Електричне освітлення було відсутнє. В кожній казармі були лише по дві гасові лампи [3, 853–855]. Яким же міг бути моральний стан курсантів та ставлення до своєї держави за таких умов?!

Висновки. Докладно ознайомившись із документальними фактами стану бойової техніки, кваліфікації військових кадрів, організаційно-мобілізаційної роботи командного складу штабів і військових частин, а також морально-політичного настрою військовослужбовців, можна зробити висновок, що стан бойової готовності військових частин КОВО в 1939–1940 рр. не був на належному рівні. Це підтверджується неповним забезпеченням військових частин бойовою технікою (іноді до 30 %), недостатністю майстерень для ремонту техніки, яка часто виходила з ладу, низькою підготовкою військових фахівців і командного складу, пригніченим морально-політичним станом військовослужбовців, що впливало на боєздатність військових частин.

Список використаних джерел та літератури

1. Полягли в снігах Суомі. – Т. 2. – К. : Книга пам'яті України, 2004. – С. 55.
2. Из Архивов партии. Акт о приеме Наркомата обороны Союза ССР тов. Тимошенко С. К. от тов. Ворошилова К. Е. // Изв. ЦК КПСС. – 1990. – № 1. – С. 193–208.
3. Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р. : документи ГДА СБ України / упоряд. : Василь Даниленко, Сергій Кокін. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 1311 с.

Людмила Юрчук

Сарненський укріпрайон напередодні та на початку Другої світової війни

На основі архівних матеріалів, наукових праць польських істориків, мемуарів, польської преси, спогадів сучасників подій здійснено спробу дослідити значення Сарненського укріпрайону в оборонній стратегії Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Сарненський укріпрайон, Корпус охорони прикордоння, батальйон КОП.

Юрчук Людмила. Сарненский укрепрайон накануне и в начале Второй мировой войны. Изучив архивные материалы, польскую и украинскую историографию, мемуарную литературу, польскую периодику, исследуется роль Сарненского укрепрайона в оборонительной стратегии Второй Речи Посполитой.

Ключевые слова: Вторая Речь Посполитая, Сарненский укрепрайон, Корпус пограничной охраны, батальон КОП.

Lurchuk Ludmila. Sarnenskiy Fortification on the Eve and in the Beginning of World War II. On the basis of the archival materials, scientific researches of polish historians, also recollections of the contemporaries as well as the polish press the author makes an attempt to investigate the importance of the Sarnenskiy fortification area in the defensive strategy of Poland.

Key words: Polish State, the Polish Frontier Defense Corps, Sarnenskiy fortification, fortifications.

Актуальність дослідження полягає в з'ясуванні питання, чому військова доктрина Польщі приділяла особливу увагу зміцненню кордонів фортечними укріпленнями й тому, наскільки вони стали ефективним засобом оборони держави на початку Другої світової війни.

Мета та завдання статті – проаналізувати причини, особливості та умови створення Сарненського укріпрайону, опір підрозділів Корпусу охорони прикордоння (КОП) Червоної армії у вересні 1939 р.

Постановка наукової проблеми зумовлена відсутністю подібних досліджень в українській історіографії, а також вивченням військових аспектів зміцнення польської державності на Волині в період Другої Речі Посполитої.

Питання історії Сарненського укріпрайону у вітчизняних наукових студіях не досліджувалося. Серед польських істориків цій проблемі присвячено праці З. Прускі, А. Аксамітовського, Б. Ляха, Є. Прохвіча.

Кордони Другої Речі Посполитої простягалися на 5 тис. км, 1412 кілометрів припадали на східні рубежі. Уздовж них не було жодних природних перешкод, придатних для оборони. Лише в районі Полісся 430-кілометрову смугу займали болота та бездоріжжя. Поліський відрізок складався з двох приблизно однакових за розмірами частин, розділених річкою Прип'ять. Північна його межа розміщена за 20 км на південь від Слуцької дороги, а південна – на північ від Луцька до Горині [1, 196].

Військова доктрина Польщі 1926–1935 рр. передбачала ведення оборонної війни власними силами проти СРСР. У плані війни «Схід», розробленому впродовж другої половини двадцятих років під впливом Й. Пілсудського, враховувалася військова думка Франції, яка в 1930 р. розпочала грандіозне будівництво лінії Мажіно, вартістю 1 млрд доларів. Тому планувалося, що на першому етапі Військо Польське, виходячи з географічного положення та співвідношення сил, має зупинити агресора й утримати стратегічну оборону, спершись на постійні та польові фортечні укріплення [2, 65]. Тому в 1926 р. розпочинаються наукові дослідження з прив'язкою до місцевості майбутніх невеликих бастионів та штучних заток у придатних для цього місцях, а також вивчається й узагальнюється досвід будівництва оборонних ліній Німеччини та Росії в Першій світовій війні [1, 196]. Територію північного сходу Волині досліджувала група на чолі з інспектором армії «Полісся» генералом Й. Рибакком та майором саперів Домейко [3, 17–18].

27 травня 1931 р. група польських інженерів під керівництвом бригадного генерала Й. Бургарда, відомого у Польщі теоретика фортифікаційної справи, автора підручника для саперів «Fortyfikacja stała» (1923 р.), уперше представила проект укріплення всіх кордонів держави заступнику Генерального інспектора Війська польського генералу К. Соснковському. Вартість проекту оцінювалася приблизно в 700 млн злотих. Його передбачалося втілити в життя за п'ять років. У довготривалих бетонних укріпленнях на кордонах мали намір розмістити 45–50 тисяч військових [4, 311]. В умовах світової економічної кризи, яка докотилася наприкінці 1929 р. до Польщі амбітне будівництво відклали, проте підготовчі геодезичні роботи та аерознімання продовжили [4, 474]. У травні 1933 р. на конференції в Поліському воєводському управлінні було вирішено приступити до інженерних робіт і в районі м. Сарн розпочалося будівництво сховищ для боєприпасів. Керував інженерною підготовкою офіцер штабу інспектора армії, підполковник А. Лукас [3, 18].

Із середини 30-х років розробляється нова військова доктрина, яка ґрунтується на стратегії оборони держави від Радянського Союзу та Німеччини у відродженому союзі з Францією. На її формування впливало декілька чинників. Так, соратники Й. Пілсудського й надалі вважали, що майбутня війна буде вестися силами піхоти та кавалерії (Друга Річ Посполита на той час мала найкращу кавалерію та найбільшу у відсотках до загальної чисельності війська піхоту в Європі), яких підтримають артилерія, літаки та бронетехніка [5, 238]. Вони продовжували культивувати в суспільстві віру в непогрішимість вождя, силу й готовність народу до захисту держави. З іншого боку, аналіз структури Війська польського, проведений Генеральним штабом у 1935–1936 рр., свідчив, що за технічними й бойовими можливостями Польща значно поступається Німеччині, СРСР та Франції. Особливу тривогу викликало порушення Німеччиною умов Версальського миру й Локарнських угод та зайняття Вермахтом у березні 1936 р. демілітаризованої Рейнської області [6, 30–31].

Обставини змушували вище політичне та військове керівництво об'єктивніше оцінювати власні внутрішні та зовнішньополітичні перспективи. Президент І. Мосціцький створив Комітет оборони держави [7, 488]. Зростає вплив Генерального інспекторату Збройних сил на закордонну політику й робляться спроби відновити польсько-французький союз 1921 р. Головний штаб приступає до опрацювання плану модернізації та розбудови армії. Одночасно концентрується увага над розробкою оперативних планів, вивченням території та будівництвом фортифікаційних споруд [6, 31].

6 лютого 1936 р. генерал Й. Бургард надіслав генеральному інспекторові Збройних сил Е. Рідз-Смігли доопрацьований проект фортифікаційних укріплень кордонів держави. На думку автора документа, вони мали з'явитися в Гірській Сілезії, Помор'ї, Віленщині та Малопольщі [4, 313]. Їх будівництво пропонували розпочати у зв'язку із загальною модернізацією Збройних сил. Й. Бургард знову акцентував увагу на використанні природних особливостей ландшафту та спорудженні штучних перешкод [4, 319].

Через Волинь, згідно з пропозицією генерала, мало пролягти дві лінії оборонних укріплень. Перша (270 км) у прикордонній зоні складалася з трьох ділянок. Одна ділянка довжиною 25 км спиралася на притоку р. Прип'яті Случ [4, 319]. Тут була вузлова станція Сарни. Через неї проходила залізнична рокада Львів–Рівне–Лунінець–Барановичі–Ліда–Вільно, яка давала змогу вільно маневрувати військами вздовж осі північ–південь, та залізниця Ковель–Київ, по якій можна було, за необхідності, доправити до кордону необхідні військові сили з глибини країни. У збудованих на цій ділянці бетонних спорудах передбачалося розмістити два угруповання, створені з Корпусу охорони прикордоння в кількості 2–3-х батальйонів піхоти, підсилені дивізіоном артилерії. Вони мали на першому етапі війни зустріти й затримати вторгнення Червоної Армії, а потім, отримавши допомогу від 27 та 30 піхотних дивізій, продовжити оборону на позиціях прикриття. Цей відрізок розглядався як зовнішня стіна польського бастиону, за якою можна було ліквідувати локальні прориви Червоної армії [1, 196].

Через п'ятдесят кілометрів на південь починалася друга ділянка, приблизно від Рівного до Острога, довжиною 75 км. Далі на південь, із перервою 45 км, передбачалося звести фортифікаційні споруди на відрізку 180 км уздовж Збруча до кордону з Румунією. Перша лінія оборони в цілому мала зупинити агресора та підставити його під контрудар польських військ із Поділля [4, 319].

Будівництво мали здійснювати послідовно на відрізках армій «Полісся», «Барановичі», «Волинь», «Поділля», «Вільно» [1, 195].

Зону Полісся поділено на укріплені райони, які склалися з відрізків та секторів. Із півночі на південь планувалося розбудувати райони «Ханцевичі» – 120 км (175 об'єктів), далі – «Лунінець» – 140 км (127 споруд) і «Сарни» – 170 км (358 укріплень) та самостійний відрізок «Прип'ять» (три бастиони) [1, 195]. Разом вони отримали назву «Лінія Соснковського». Генерал К. Соснковський закінчив факультет архітектури Львівської політехніки. Соратник Й. Пілсудського. Обіймав посади міністра військових справ (1920–1924 рр.), інспектора армії «Поділля» (1927), інспектора армії «Полісся» (1928–1939 рр.). Працював над проектом Сарненського укріпрайону. Був серед ініціаторів модернізації Війська польського після смерті в травні 1935 р. Й. Пілсудського. Клопотав перед урядом Франції про надання позик на розбудову бронетехніки та зенітної зброї. 1943–1944 рр. – Головнокомандувач Польським військом у Лондоні [8].

Укріпрайон «Сарни», кошторисом 16 млн злотих складався з трьох відрізків. Перший – «Чудель» (77 км – 117 бастионів) із секторами «Озера» (37 км – 35 бастионів); «Соміно» (10 км – 18 бастионів); «Страшів» (8 км – 18 бастионів); «Чудель» (8 км – 20 бастионів); «Тинне» (14 км – 26 бастионів). Другий – «Березне» (41 км – 114 бастионів) із секторами «Тишиця» (9 км – 21 бастион); «Поляни» (10 км – 29 бастионів); «Яринівка» (12 км – 40 бастионів); «Плотишно» (10 км – 24 бастиони). Третій – «Горинь» (52 км – 127 бастионів) із секторами «Постійне» (13 км – 31 бастион); «Дюксин» (14 км – 40 бастионів); «Путіловка» (25 км – 56 бастионів) [1, 197].

Завершити будівельні роботи передбачалося в такі терміни: «Лунінець» – 1938 р., «Сарни» – 1939 р. і «Ханцевичі» – 1940 р. [1, 195].

Уся система укріплень складалася із залізобетонних споруд, здатних витримати удари снарядів від 75–220 мл. Глибина оборони з використанням природних перешкод, штучних заток та завалів становила 500–800 м. Передпілля укріпрайону прикривали батальйони КОП «Рокитно» й «Березно», саперна рота батальйону КОП «Давидгородок», ескадрони КОП «Бистричі», «Рокитно», «Зурно», підсилені полком піхоти з артилерією. На випадок війни відрізок «Сарни» мали підтримати 24 піхотний полк із підрозділами 27 піхотної дивізії, дивізіон артилерії (із запланованої дивізії С) [1, 198].

Після остаточного узгодження проекту з оперативними планами Головного штабу в 1936 р. розпочалися інженерно-будівельні роботи на Сарненському відрізку, на що виділили 350 тис. злотих із державного бюджету. Важливим фактором було й те, що тут можна було використати місцеві будівельні ресурси – граніт і пісок.

Будівництво здійснювала спеціально створена організація – управління робіт, яка підпорядковувалась інспектору саперів при Головному штабі. На початку 1936 р. на території Сарненського

відрізку почало працювати управління робіт № 9 під керівництвом підполковника Л. Шмідта. По закінченню будівельного сезону воно припинило свої повноваження. Натомість створено управління робіт № 13, начальником якого призначено підполковника Я. Ваньковича. Новосформоване управління в складі п'яти дільничних управлінь робіт здійснювало будівництво на території довжиною 80 км. На період будівельного сезону залучалися місцеві жителі з кіньми, які за один день роботи отримували 1,70 злотих. Сюди ж доставили в 1939 р. півтори тисячі молодих робітників із Великопольщі [3, 30–33]. Місцевим жителям заборонялося перебувати на прилеглих до об'єктів територіях. Під час зведення оборонного рубежу споруджували казарми, склади, за необхідності прокладали вузькоколійки, робили насипи, відвідні канали, мости, шлюзи, тощо. До березня 1939 р. вдалося збудувати 207 бетонних бойових споруд на двох відрізках «Чудель» і «Березне» – на 24 бастіони менше від спочатку запланованих. На третьому відрізку укріпрайону «Сарни» – «Горинь» роботи не велися [1, 198].

Фортечні споруди були трьох типів. Найпотужніші мали бойовий комплект із двох гармат 75 мм та важкого кулемета. Середні були оснащені протитанковою гарматою, трьома важкими й одним легким кулеметами. Малі – могли використати 1–2 важкі кулемети. Товщина передньої стінки та перекриття останніх становила 120 см, а тильна сторона – 80 см. Усі зачинялися сталевими дверима [9]. Крім цього, вони відрізнялися за ступенем міцності й, відповідно, ділилися на типи: А, В, С, D, E [3, 69].

Бетонні укріплення місцевого населення досі називає бонами. Навколо їх будівництва ходили легенди. Так, у різних варіантах розповідають, що нібито ще до комісії, яка мала прибути з Варшави, ділянку Тинне прийняли переодягнені у польську військову форму радянські розвідники [10, 12].

Сарненський укріпрайон тимчасово переходить у підпорядкування полку КОП «Сарни» (командир – полковник Є. Плахта-Платовіч), який ще з лютого 1937 р. вивели з бригади КОП «Полісся» [11, 389]. У вересні 1937 р., у полку КОП «Сарни» приступили до формування фортечної батальйону КОП «Сарни» з трьох піхотних рот, взводу зв'язку та господарського взводу. Підбір до служби в батальйоні КОП «Сарни» був надзвичайно ретельним. Сюди направляли, у мірі можливості, неодружених офіцерів і професійних підофіцерів. Установили вікові обмеження для підофіцерів. Для старших сержантів – 36 років, сержантів – 34 роки, капралів – 29. Особовий склад офіцерів поповнювався з піхотних та артилерійських полків, а підофіцерів – із прикордонних батальйонів КОП [3, 64]. Щодо рядових, то заступник командувача КОП полковник З. Щико-Богуш у листі до Міністерства військових справ просив, щоб до батальйону КОП «Сарни» направляли тільки поляків, бажано з повітів Любліна та Крашніка. Вони мали бути переважно селянами, які володіють землею. Тут не могли служити репатрійовані з СРСР після 1922 р., або особи, які мали родичів у Радянському Союзі, а також раніше засуджені чи покарані за незаконний перехід кордону та запідозрені в симпатіях до комуністів. Урешті, до березня 1938 р. цим вимогам відповідало лише 255 стрільців. Ще 24 призовники прибули у вересні після закінчення курсів кулеметників і зв'язку в Центральній школі підофіцерів КОП та з навчальної роти санітарів батальйону КОП «Чортків» [11, 499]. Всього у батальйоні КОП «Сарни» несли службу 617 військових. Його першим командиром 19 жовтня 1937 р. став майор піхоти Н. Сулік. Посади командирів першої та другої рот, відповідно, зайняли капітан А. Станіслав і майор піхоти Т. Фішер [11, 673–674]. Після сформування батальйон КОП «Сарни» (спецбатальйон № XI) осів у секторах «Соміно», «Страшів», «Чудель» і включився до завершення будівництва [1, 198].

4 березня 1939 р. вийшов наказ Міністра військових справ про утворення 20 березня батальйону КОП «Малинськ» (спецбатальйон № XII) та реорганізацію батальйону КОП «Сарни» [11, 635]. Унаслідок його виконання в спецбатальйоні КОП «Сарни» утворено четверту фортечну роту (691 особа), яка зайняла позиції в секторі Тинне. Штаб роти розмістився в с. Зносичі, її очолив капітан Е. Маркевич [12].

Після оголошення мобілізації 23 березня 1939 р. частину озброєння Сарненського укріпрайону демонтували й разом з обслуговуючим персоналом передислокували на західний кордон.

Спецбатальйон КОП «Малинськ» нараховував на 1 червня 1939 р. 385 військових у складі командування, взводу охорони, взводу зв'язку, господарського взводу та однієї фортечної роти, яка несла службу в секторі «Тишиця». Командував батальйоном майор Л. Франковський [2, 163].

Улітку 1939 р. бастіони батальйону КОП «Сарни» оснастили дванадцятьма 75 мм гарматами, дванадцятьма протитанковими гарматами й 96-ма важкими кулеметами. Фортечний батальйон КОП «Малинськ» мав на озброєнні три гармати по 75 мм і чотири протитанкові гармати, які обслуговувала рота майора Гротта [9].

У кінці серпня в умовах загрози війни з боку Німеччини до Міколова в Сілезії й район Гоньондза над Нарвою відправили решту постійної залоги Сарненських укріплень. На місці розташування у кожному з батальйонів залишилося по декілька осіб. Так, у четвертій роті – командир, капітан Е. Маркевич і поручник артилерії Пілікевич, окремі підофіцери і 12 рядових [12]. Після проведеної 29 серпня 1939 р. загальної мобілізації обидва військові підрозділи відновили за рахунок резервістів військової комендатури поповнення з округу II корпусу Люблін, згідно зі штатним складом, передбачене на випадок війни.

Із перших днів нападу фашистської Німеччини на Польщу Волинське Полісся стало глибоким тилом. Проте вже через декілька днів і тут з'явилися біженці, поранені, потяги були переповнені військовими й цивільними, які все більше йшли в одному напрямку – на південь.

6 вересня командування полком КОП «Сарни» прийняв підполковник Н. Сулік, змінивши полковника дипл. Є. Плахта-Платовіча, мобілізованого на фронт [11, 751]. Командиром фортечного батальйону КОП «Малинськ» призначили майора Б. Бжозовського [2, 167].

13 вересня командир батальйону КОП «Сарни» отримав телефонний наказ про перевезення двох фортечних батальйонів на фронт бойових дій з німцями. Сформовані потяги мали відправити на захід 16 вересня о 22 годині вечора. Проте 17 вересня вони ще стояли на залізничних станціях у Сарнах (1, 2, 3 рота та командування) та в Немовичах (4 рота) [3, 109].

17 вересня 1939 р. почалась агресія проти Польщі зі Сходу, яка змінила плани. Опівдні командир четвертої роти батальйону КОП «Сарни» отримав наказ командира батальйону розвантажити потяг і повернутися у свій сектор «Тинне». О 13 год 00 хв капітан Е. Маркевич прибув до казарм у с. Зносичі. Після обіду взводи роти повернулися до фортечних укріплень, які були на той час закриті. Прикордонники зайняли польові позиції до з'ясування ситуації [3, 109].

Під вечір того ж дня після переходу через ліси та бездоріжжя підрозділи Червоної армії вийшли в передпілля фортечних батальйонів на схід від Тинного в районі Федорівка–Олексіївка–Селище–Чабель–Ленчин [13, 174]. У першій половині дня підполковник Н. Сулік переніс командування полку за 40 км на північ від Сарн, у Людинь. О 21 год 40 хв польські війська на східному фронті отримали по радіо наказ Головнокомандуючого Е. Рідз-Смігли: «З більшовиками на битися, хіба що в разі нападу з їхнього боку, або спроби роззброїти частини...» [14].

Упродовж 18 вересня відбувалася концентрація радянських військ та підготовка до оборони бастионів. Н. Сулік запропонував командувачеві КОП бригадному генералові В. Орліку-Рюкерману організувати оборону не на р. Горинь, а спертися на фортечні споруди укріпрайону «Сарни» [1, 201].

19 вересня, зранку, відділи фортечних батальйонів «Сарни» та «Малинськ» зайняли бойові позиції, проводячи спостереження. Після флангових атак 60 стрілецької дивізії 15 корпусу п'ятої армії Київського військового округу району Тинного, які тривали протягом трьох годин, та донесень розвідки стало зрозуміло, що Червона армія має намір взяти в кільце полк КОП «Сарни» [13, 175].

Близько 14 год підполковник Н. Сулік наказав усім підрозділам у районі Сарни–Немовичі–Малинськ розпочати відхід у район Перекале–Кухоцька–Воля. Четверта фортечна рота капітана Е. Маркевича у Тинному отримала завдання прикрити відступ, а потім відірватися від противника й з'єднатися з групою КОП генерала В. Орліка-Рюкераман та полком КОП «Сарни» [3, 113].

20 вересня близько четвертої години ранку червоноармійці відновили наступ. У першій половині дня залога укріплень під командуванням капітана Р. Шрайбера, капітана М. Фіялковського, капітана Е. Жолковського, поручника К. Каспшицького, поручника Я. Яблонського й поручника С. Пілікевича, підпоручника Е. Болбота відбивала атаки [9]. Радянські військові підрозділи проводили тактику ведення ближнього бою поблизу дотів, використовували артилерію й танки. Одночасно здійснювалася нейтралізація сусідніх ділянок вогневим боєм. Сапери підривали входи в бетонні споруди, щоб туди могла увійти піхота. Коли це було неможливо, то доти випалювалися хімічними танками типу ОТ-26, ОТ-130, які прикривали танки типу Т-26 [3, 129]. По обіді, коли важка артилерія почала бити прямою наводкою, редути один за одним припинили оборону.

«Противник продовжує оборону окремих секторів у Сарненському укріпрайоні» – повідомлялося в щоденнику бойових дій Київського спеціального військового округу ще 21 вересня [13, 175].

21 вересня близько 18 год вечора 47 артилеристам на чолі з капітаном Е. Маркевичем удалося покинути місце бою й невдовзі приєднатися до командування батальйону КОП «Сарни». 22 вересня 60 піхотна дивізія Червоної армії здійснила звільнення території від противника. Частину офіцерів

розстріляли. Багатьох поранених відправили в госпіталь до Олевська, звідки після одужання вислали до концтаборів чи передали в німецький полон [1, 208].

25 вересня генерал В. Орлік-Рюкерман повів угруповання КОП на Захід. Після важких боїв під Шацьком вони переправилася через Буг і брали участь у битві під Витичним. 1 жовтня командувач КОП розпустив своє згрупування [1, 207].

18 квітня 1951 р. капітан Е. Маркевич звітував про події в Сарненському укріпленні в інституті ім. В. Сікорського в Лондоні. Згідно з його інформацією четверта фортечна рота втратила трьох офіцерів, 226 підофіцерів та рядових, 301 особу, із них – сім офіцерів зникли безвісти [12].

Отже, Сарненський укріпленний район був єдиним, який Червона армія змушена була долати штурмом і де понесла втрати у вересні 1939 р. Його захисники частково виконали стратегічні завдання, які були поставлені в оперативному плані «Схід». Прикордонники затримали марш 60 стрілецької дивізії 5-ї Армії на 3–5 днів. Проте в умовах розвитку військово-повітряних сил, бронетанкової техніки, важкої артилерії, Радянського Союзу й Німеччини бастиони Сарненського відрізка за рівнем озброєння не могли стати ефективним засобом оборони кордонів Польської держави.

Список використаних джерел та літератури

1. Lach W. Fortyfikacje odcinka Sarny w wojnie 1939 roku / W. Lach // Korpus Ochrony Pogranicza : materiały z Konferencji Naukowej / pod red. dr. Jerzego Prochwicza. – Kętrzyn, 2005.
2. Prochwicz J. Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku / Prochwicz J. – Warszawa, 2003. – 457 s.
3. Pruski Z. Bastion Polesie. Polskie fortyfikacje na Polesiu w latach 1920–1939 / Pruski Z. – Przasnysz, 2000. – 284 s.
4. Aksamitowski A. Projekt ufortyfikowania granic Polski według gen. Bryg. Józefa Burhardta. Studia i materiały do Historii wojskowości. Tom XXXV / A. Aksamitowski // Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Historycznych. Komisja Historii Wojskowej. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków, 1993.
5. Ratajczyk L. Historia wojskowości / L. Ratajczyk. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony narodowej, 1980. – 613 s.
6. Starecki P. Następcy komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935–1939 / Starecki P. – Warszawa : Wydawnictwo Ministerstwa obrony narodowej, 1969. – 316 s.
7. Зашкільняк Л. О. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Л. : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2002. – 752 + 8 кол. мап.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Sosnkowski
9. Michelis A. Reduta nad Słuczem / A. Michelis // Życie Warszawy. – 1992.
10. Коток С. Тине над Случем / Кток С. – Сарни, 2007. – 56 с.
11. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939 : wybór dokumentów / wstęp Marek Jabłonowski ; współpraca Jerzy Prochwicz. – Warszawa ; Pułtusk, 2001. – 782 s.
12. Dąbkowski H. Polska reduta w Tynnem we wrześniu 1939 / H. Dąbkowski // Słowo. Dziennik Katolicki. – 1995. – № 180.
13. Wybór dokumentów do agresji 17.9.1939 r. // Wojskowy Przegląd Historyczny. Ministerstwo Obrony Narodowej. Wojskowy Instytut Historyczny. – Warszawa, 1993. – № 2. – S. 174–175.
14. Ковалюк В. Р. Західна Україна на початку Другої світової війни / В. Р. Ковалюк // Сторінки історії України: XX століття. – К. : Освіта, 1992. – С. 105–120.

Марек Дуткевич

Утрати працівників медичної сфери у південно-східних воєводствах II Речі Посполитої в результаті Катинського злочину*

Катинський злочин, скоєний владою СРСР у 1940 р. стосовно військовополонених, має багато аспектів. Він був здійснений з політичних міркувань. Є трагедією близько 25 тисяч жертв та їхніх родин. Убивство представників польської інтелегенції, а також посадових осіб, котрі забезпечували громадський порядок та безпеку, має також цивілізаційний аспект. Жертви виконували важливі суспільні функції. Серед них були вчителі, юристи, а також численна група представників медичної сфери. Останні в мирний час займалися

© Дуткевич М., 2012

* Переклад Катерини Барановської, Пйотра Барановського.